Barbara Wróbel

Missa pro Defunctis Andrzeja Siewińskiego na tle zbioru muzykaliów sandomierskich

Z uwagi na stan zachowania źródeł polskiej muzyki końca XVII i pierwszych dekad XVIII wieku, *Missa pro defunctis* Andrzeja Siewińskiego jest utworem wyjątkowym. Wśród kompozycji polskich z tamtego okresu rzadko spotykamy bowiem duże formy cykliczne, a szczególnie msze, w stylu koncertującym. Msza żałobna jest już zupełną rzadkością. W najbliższym sąsiedztwie czasowym dzieła Siewińskiego znajduje się z jednej strony *Requiem* o. Damiana Stachowicza z 1697 roku (przy okazji jedyna zachowana msza koncertująca z drugiej połowy XVII stulecia), z drugiej dopiero *Requiem* Mateusza Zwierzchowskiego z połowy wieku XVIII. Z tego względu warto bliżej przyjrzeć się, w jakim kontekście repertuarowym zaistniała w pierwszych dziesiątkach XVIII stulecia kompozycja Siewińskiego.

W poniższym artykule scharakteryzuję zbiór muzykaliów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu oraz repertuar kapeli klasztoru panien benedyktynek z Sandomierza, a także przedstawię informacje dotyczące samego Siewińskiego.

Rękopis interesującej nas mszy za zmarłych znajduje się obecnie w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu (byłej Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego). Tamtejsza kolekcja muzykaliów została zebrana przed II wojną światową przez ks. Andrzeja Wyrzykowskiego. Przeszło 600 kompozycji ułożył on w 8 tek i zaczął katalogować. Pracę tę dokończył już po wojnie ks. Wendelin Świerczek[1]. Katalog ks. Świerczka

[1] ks. Wendelin Świerczek, *Katalog rękopiśmiennych zabytków muzycznych Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu,* w: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne,* t. 10, 1965.

został opublikowany w roku 1965, w czasopiśmie *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. Jest to właściwie spis kompozycji z krótkimi notkami biograficznymi kompozytorów i krótką charakterystyką ogólną poszczególnych grup kompozycji. Brak w nim incipitów muzycznych. Jednak od tamtej pory nie zostały podjęte dalsze prace badawcze nad całością omawianego zbioru. Katalog W. Świerczka jest więc jedynym źródłem, z którego mogłam korzystać, zajmując się charakterystyką muzykaliów sandomierskich. Trzeba w tym miejscu mocno podkreślić, że z historycznego punktu widzenia zbiór sandomierski stanowi – zwłaszcza w odniesieniu do pierwszej połowy XVIII wieku – niezwykle cenny materiał muzyczny, nie tylko ze względu na skąpy stan zachowania źródeł z tego okresu, ale również dlatego, że – przynajmniej częściowo – pozwala wyrobić sobie pogląd na temat repertuaru wykonywanego ówcześnie w polskich kościołach i klasztorach. Wprawdzie do stworzenia pełnego obrazu tamtej kościelnej kultury muzycznej jeszcze daleko – na bliższe zbadanie czekają inne kolekcje muzyczne, zwłaszcza klasztorne – jednak konieczność podejmowania kolejnych cząstkowych badań zbioru sandomierskiego wydaje się zupełnie oczywista.

Rękopisy znajdujące się w obecnej Bibliotece Diecezjalnej są różnej proweniencji. Większość z nich pochodzi z klasztoru PP. benedyktynek w Sandomierzu, jednak można tam znaleźć również manuskrypty pochodzące z bibliotek kolegiów jezuickich w Sandomierzu i Jarosławiu, zakonów Cystersów z Wąchocka, Bernardynów z Radomia i Józefowa, Benedyktynów ze Świętego Krzyża, Dominikanów z Dzikowa, Pijarów z Waręża oraz kapel kolegiat w Sandomierzu, Klimontowie i Pilicy.

Zbiór zawiera przede wszystkim wokalno-instrumentalną muzykę religijną do tekstów liturgicznych (takich jak msze, nieszpory, kompleta, pasje) i nieliturgicznych (w tym: anonimowe kolędy, pastorałki, pieśni). Wyjątek stanowi kilka pieśni świeckich oraz szereg utworów instrumentalnych (39 symfonii, utwory kameralne, organowe). Dominują kompozycje z tekstem w języku łacińskim, jednak pojawiają się też z tekstem włoskim i polskim (m.in. *Pasja* Kotowicza, pastorałki). Większość repertuaru pochodzi z XVIII i początku

XIX wieku, choć nieliczne utwory powstałe w wieku XVII zasługują na szczególną uwagę. Wśród kompozytorów pojawia się ok. 50 nazwisk polskich, m.in. Stachowicz, Szarzyński, Gorczycki, Gołąbek, Kobierkowicz, Kotowicz, Kurpiński czy Elsner. Z twórców obcych można odnaleźć tam m.in. Galuppiego, Grauna, Hassego, Pergolesiego, Paisiella, Haydna, Beethovena, Cramera czy Rossiniego. Zaznaczyć jednak trzeba, że utwory bardziej znanych twórców, takich jak Haydn czy Beethoven, stanowią nikłą część zbioru, przeważnie jeden, najwyżej dwa utwory danego kompozytora. Nie one jednak stanowią o specyfice repertuaru sandomierskiego, lecz raczej muzyka tworzona lokalnie, której przykładem jest - najliczniej w zbiorze muzykaliów sandomierskich reprezentowana twórczość Simona Ferdinanda Lechleitnera (24 pozycje). Znaczną część kolekcji stanowią utwory anonimowe.

W zbiorze tym znajdują się rękopisy wszystkich zachowanych kompozycji Andrzeja Siewińskiego. Są to:

1. *Ave Regina caelorum* a 6: 2 CB, 2 V, vla di Gamba, Org. Authore A. Siwiński. Anno Dni 1713 die 17 Apr. Ex sriptis J. Ruszkowski
2. Motettae 4 de B. V. Maria a 7: CATB, 2V, Org. Authore Andrea Siwiński. Sandom. A. D. 1729 Scr. Martinus Wachowicz, mpr.:
   Salve mundi Domina
   Salve arca foederis
   Salve puerpera templum Trinitatis
   Salve herologium
   na okładce i na głosach uwaga: „Pro Choro Collegii Soc. Jesu, Sandom."
3. *Missa pro defunctis* a 9: CATB, 2 Hautbois., 2 V, Org. Authore Magnifico Andrea Siewiński Reqiescat in pace. Ex partibus Sophia Bratysiewiczowna Ordinis S. Benedicti a Sandomiria 1726

Kompozycje Siewińskiego należały również do repertuaru kapeli jezuickiej w Krakowie. W inwentarzu z 1737 roku figurują 2 jego utwory: *Litaniae ex c* oraz *Requiem ex C*

(być może tożsame z *Missa pro defunctis*)[2]. Rękopisy z Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu i wspomniany inwentarz są jedynymi dokumentami dotyczącymi Andrzeja Siewińskiego, jakimi obecnie dysponujemy. Na ich podstawie stwierdzić możemy, że na pewno działał on już przed 1713 rokiem, gdyż jest to data zapisania najstarszej znanej nam kopii jego kompozycji – *Ave Regina caelorum*. Wiadomo też, że zmarł przed rokiem 1726. Wtedy została zapisana nota proweniencyjna na rękopisie *Missa pro defunctis*, w którym po nazwisku autora wpisano wiele mówiącą formułę *Requiescat in pace*. Tak więc za okres jego działalności należy uznać koniec XVII i pierwsze dziesięciolecia XVIII wieku. Określenie *Magnifico* (łac. jaśnie wielmożny) sugeruje nam, że Siewiński nie był duchownym, ponieważ przysługiwało ono wyższym urzędnikom państwowym i senatorom[3]. Możliwe, że był związany z zakonem jezuitów jako członek kapeli, gdyż w kapelach jezuickich działali muzycy świeccy, rekrutowani z burs muzycznych tworzonych przy zakonie. Na związek z towarzystwem jezusowym wskazuje obecność utworów Siewińskiego w inwentarzu kapeli jezuitów działającej przy kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie, jak i fakt przeznaczenia dla ich kolegium w Sandomierzu motetów maryjnych. Jednak jeśli chodzi o motety, to zaznaczyć trzeba, że na podstawie dostępnych nam materiałów nie można jednoznacznie stwierdzić, czy zostały one skomponowane specjalnie dla tego kolegium, czy jedynie skopiowane z innego źródła.

Interesujący nas rękopis, podobnie jak większość z 600 manuskryptów, które przed wojną trafiły do ówczesnej BWSD, pochodził z klasztoru PP. Benedyktynek. Klasztor ten został ufundowany przez marszałkową wielką koronną Elżbietę Sieniawską w 1613 r. Pierwszy budynek, drewniany – spłonął, nowy został oddany do użytku w roku 1692[4]. Klasztor rozwiązano w roku 1903. Do tej pory w pracach muzykologicznych podejmowano tematy związane głównie z kancjonałami[5] benedyktyńskimi a także powstawały artykuły o cha-

[2] Chybiński Adolf, *Z dziejów muzyki krakowskiej,* Kwartalnik Muzyczny 1913 (II).

[3] ks. Wendelin Świerczek, op. cit., s. 233.

[4] http://dziedzictwo.ekai.pl/@@sandomierz_kosciol_sw_michala

[5] T. Kasprzyk, *Polskie pieśni wielogłosowe PP. Benedyktynek sandomierskich z 1721,* Lublin 1982 (IM KUL);

rakterze przyczynkarskim[6]. Obecnie Alina Walter-Mazur prowadzi badania nad muzyką w żeńskich zakonach benedyktyńskich. W tym miejscu zajmę się tylko małym wycinkiem tego zagadnienia, a mianowicie przyjrzę się bliżej repertuarowi kapeli benedyktynek sandomierskich. Na wstępie trzeba jednak zaznaczyć, że większość muzykaliów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu nie posiada not proweniencyjnych, dlatego też obserwacje poniższe oparte są na ok. 40 rękopisach, których pochodzenie jest niewątpliwe (kompozycje te zostały przedstawione w tabeli 1). Jest to niewielka w stosunku do całości zbioru grupa manuskryptów, jednak, jak zostanie wykazane poniżej, całkiem reprezentatywna. Rękopisy o ustalonej proweniencji zawierają bądź noty dotyczące klasztoru w ogólności (np. Pro Choro Ordinis SS. P. Benedicti, Sandomiriae), bądź pojawiają się na ich kartach nazwiska sióstr należących do zgromadzenia – skryptorki, właścicielki rękopisu, wreszcie – osoby, której utwór był dedykowany.

Właścicielką manuskryptu zawierającego *Requiem* Andrzeja Siewińskiego była siostra Zofia Bratysiewiczówna. Wśród muzykaliów sandomierskich znajduje się jeszcze kilka innych rękopisów niegdyś do niej należących. Są to: anonimowe *Motetto de Nativitate Domini <<Gloria in excelsis Deo - Kuba Michał czyli śpicie...>>, Alma redemptoris Mater* Zandtfeldera, a także *Ave Regina* Simona F. Lechleitnera. Na wszystkich rękopisach do niej niegdyś należących, widnieje data 1726, podobnie jak na kilku kompozycjach Lechleitnera najprawdopodobniej nie posiadających konkretnej atrybucji[7]. Można więc przypuszczać, że one również były zebrane przez Bratysiewiczównę. Wskazuje na to również fakt, że jeden z jego utworów dotyczy św. Benedykta (*Motetto de S. Benedicto*), a więc prawdopodobnie wykonywany był w zakonach benedyktyńskich. Natomiast na karcie tytułowej jego *Litanii* pojawiają się oboje we francuskim brzmieniu *hautbois,* czego

W. Świerczek, *Kancjonały Sandomierskich Panien Benedyktynek,* w: *Kronika Diecezji Sandomierskiej,* z. 51 (1958).

[6] W. Łyjak, *Przyczynki do dziejów muzyki u panien Benedyktynek w Sandomierzu,* Ruch Muzyczny 27 (1983), nr 16, s. 26.

[7] *Vesperae* na CATB, 2V, 2 Litui, Org.; *Motetto de S. Benedicto*; *Litaniae de BMV* na CATB, 2V, 2 Hautbois, 2 Cor, Org.

nie spotykamy w żadnym rękopisie poza *Missa pro defunctis* Siewińskiego. Zatem w roku 1726 dość znacznie powiększył się repertuar kapeli, a osobą za to odpowiedzialną była najprawdopodobniej siostra Zofia Bratysiewiczówna. Kolejnym okresem dość intensywnego gromadzenia repertuaru były lata 1730-42, kiedy to kantorką kapeli była siostra Anna Stogniewówna. Ona to spisała między innymi *Laetatus sum* Gorczyckiego oraz *Lauda Jerusalem* Lechleitnera (spisany 23 X 1730).

Praktycznie wszystkie rękopisy benedyktynek pochodzą z XVIII i początku XIX wieku, co można stwierdzić na podstawie zapisanych na rękopisach dat powstania bądź skopiowania utworu lub pośrednio, na podstawie wiadomości o kompozytorach bądź cech stylistycznych. Najwcześniejszym datowanym utworem jest *Veni creator Spiritus* Romana Zajączkowskiego z 1706 r. Najpóźniejsze rękopisy natomiast zostały zapisane w 1815 r. Są to anonimowe pasje oraz *Vesperae de Confessore* Wojciecha Dankowskiego. Rękopisy z I połowy XVIII wieku są dokładniej datowane niż z drugiej połowy stulecia. Na podstawie kopii *Requiem* Michała Haydna można przypuszczać, że począwszy od II połowy XVIII wieku siostry wprowadzały do swojego repertuaru kompozycje dawniejsze. Utwór ten bowiem powstał w 1771 r., a został skopiowany dopiero w 1814. Niewykluczone jednak, że była to tylko kolejna kopia utworu już wcześniej należącego do repertuaru kapeli.

W I połowie XVIII stulecia natomiast w repertuarze kapeli benedyktynek pojawiają się wyłącznie kompozycje współczesne, niejednokrotnie pisane specjalnie na ich użytek, dedykowane poszczególnym siostrom. Tutaj zaliczyć należy przede wszystkim kompozycje Jana Piotra Habermanna (3) oraz Krystiana Ruthy (3). Poza tym z kompozytorów tego okresu odnajdujemy tam takie nazwiska jak Gorczycki, Eliasz, Zajączkowski, Lechleitner, Zandfelder czy Pergolesi (który co prawda zalicza się do tego okresu, jednak nie wiadomo kiedy jego kompozycja weszła do repertuaru kapeli, gdyż rękopis nie jest datowany). Warto zwrócić również uwagę na takie nazwiska jak Krassowski i Ruciński. Obydwaj oni mieli pewne związki z klasztorem jezuitów w Krakowie. Kompozycje Krassowskiego znajdują się w inwentarzu tamtejszej kapeli z 1737 r., natomiast Krystian Ruciński był skrzyp-

kiem w tejże kapeli w latach 1736/37. Jest to informacja istotna z punktu widzenia prawdopodobnych związków Siewińskiego z jezuitami. Jednak poza tymi trzema twórcami, na podstawie zachowanych źródeł, trudno znaleźć inne konkordacje pomiędzy repertuarem jezuitów w Krakowie i benedyktynek w Sandomierzu.

Jeśli chodzi o obsadę w repertuarze kapeli benedyktynek, to w I połowie XVIII wieku dominuje czterogłos wokalny z parą skrzypiec i instrumentów dętych oraz organami. Z instrumentów dętych najczęściej występują clarini, jednak pojawiają się też oboje i rogi, a w jednym z utworów także fagoty obok clarini. Oprócz tego spotykamy również utwory solowe i małoobsadowe. W drugiej połowie stulecia liczniej reprezentowana jest twórczość instrumentalna (trzy utwory z omawianej grupy o pewnej proweniencji), a obsada wokalno-instrumentalna wydaje się być bardziej urozmaicona – pojawiają się różne konfiguracje głosów wokalnych. Podstawę zespołu instrumentalnego wciąż jednak stanowi tzw. *Kirchentrio*, czyli dwoje skrzypiec i organy.

Wśród wokalno-instrumentalnych kompozycji omawianej grupy dominują małe formy – arie, motety. Wyjątkowo pojawiają się formy cykliczne jak nieszpory czy msza. Poza mszami żałobnymi jedyną kompozycją tego gatunku jest *Missa in D* Franciszka Brixiego z drugiej połowy XVIII w.

Warto zwrócić uwagę, że z kilku mszy żałobnych zachowanych w zbiorach sandomierskich, trzy, które nie są anonimowe, pochodzą właśnie z biblioteki sióstr benedyktynek. Są to: interesująca nas *Missa pro defunctis* Andrzeja Siewińskiego, *Requiem* Michała Haydna oraz *Requiem ex Dis* sygnowane *A*[utho]*re Pergolesso.* Utwór Michała Haydna to najprawdopodobniej *Pro defoncto archiepiescopo Sigismondo (Requiem c-moll)* powstałe w 1771 roku. Jego kopia pochodzi jednak dopiero z 1814 roku, o czym była już mowa powyżej. Utwór przeznaczony jest na czterogłos wokalny (CATB), dwoje skrzypiec oraz organy. Na taką samą obsadę, z dodatkiem 2 rogów, przeznaczone jest *Requiem ex Dis* przypisane Pergolesiemu. Jednak w spisie kompozycji tego twórcy znajdującym się w *New Grove Dictionary of Music and Musicians* figuruje jedynie *Requiem C*, które zresztą i tak wg autorów

hasła jest mu błędnie przypisywane[8]. Nie możemy zatem stwierdzić z pewnością, kiedy utwór ten powstał, ani kiedy trafił do kapeli benedyktynek. Podobnie na podstawie dostępnego katalogu ks. Świerczka nie można nic więcej powiedzieć na temat anonimowych mszy żałobnych znajdujących się wśród muzykaliów sandomierskich.

Missa pro Defunctis Andrzeja Siwińskiego jawi się zatem jako utwór wyjątkowy, zarówno na tle zbioru muzykaliów BD w Sandomierzu, jak i repertuaru kapeli sióstr benedyktynek. Jest to również jeden z niewielu na gruncie muzyki polskiej początku XVIII wieku przykładów dużej formy cyklicznej w stylu koncertującym. Powyższa praca ma stanowić wstęp do wydania źródłowo-krytycznego, które umożliwi lepszy dostęp do tej wartościowej, z punktu widzenia historycznego, kompozycji.

Tabela 1. Wykaz kompozycji pochodzących z klasztoru PP. Benedyktynek w Sandomierzu

KOMPOZYTOR	TYTUŁ	OBSADA	DATA
Bazyli Bohdanowicz	*Sinfonia ex D*	2 V, 2 ob, 2 cor, Vla, Basso	II poł. XVIII w.
Breytner	Aria de Sanctis: *Vos*, *caelitum favores*	Solo Alto, 2 V, Basso Org.	II poł. XVIII w.
Franciszek Brixi	*Missa in D*	CATB, 2 V, 2 clni, Fund.	II poł. XVIII w.
Wojciech Dankowski	*Vesperae de Confessore*	CAT, 2 V, Fund.	1815
Carl Dittersdorf	*Symphonia ex C*	2 V, 2 ob, 2 cor, Alto Vla, Basso	II poł. XVIII w.
Eliasz	Psalmus: *Dixit*	CATB, 2 V, 2 clni, Org.	1742
Grzegorz Gerwazy Gorczycki	*Laetatu sum*	CATB, 2 V, 2 clni, Org,	1730
Jan Piotr Habermann	*Lauda Sion*	V solo, CB, Org.	1748
	Aria de S. Matre Anna: *Istam, quam laeti colimus*	C solo, 3 V, Org.	ok. poł. XVIII w.
	O felix et beata dies	C solo, 2 V, Org.	ok. poł. XVIII w.
Caitano Hantuch	*Arie*	Violon di Amor, 2 V, Flautotraverso I/II, Basso	
Johann Adolf Hasse	Aria: *Lauda Sion*	Canto, 2 V, Violia, Fund.	II poł. XVIII w.
Joseph Haydn	*Cassatio in G*	2 V, Alto Vla, Basso	II poł. XVIII w.
Michał Haydn	*Requiem*	CATB, 2 V, Org.	1814

[8] Helmut Hucke, Dale E. Monson, *Pergolesi, Giovanni Battista,* w: *New Dictionary of Music.*

KOMPOZYTOR	TYTUŁ	OBSADA	DATA
Krassowski	Motetto de Deo: *Haec dies, quam fecit*	CATB, 2 V, clno solo, Org.	I poł. XVIII w.
Simon Ferdinand Lechleitner	*Vesperae*	CATB, 2 V, 2 Litui, Org.	1726
	Motetto de S. Benedicto vel de quolibet Sancto: *Exultate, jubilate*	CATB, 2 V, 2 Clni, Org.	1726
	Ave regina	CATB, 2 V, 2 Clni, Org.	1726
	Litaniae de BMV	CATB, 2 V, 2 hautbois, 2 Cor., Org.	1726
Georgius Luna			II poł. XVIII w.
Tadeusz Mrozowski	*Regina caeli*	CA, 2 V, Basso	II poł. XVIII w.
Givanni Battista Pergolesi	*Requiem ex Dis*	CATB, 2 V, 2 Cor, Fund.	
Leopold Pych	*Passio D.N.J. Christi*	[C], 2 V, 2 Cor, Fund.	1778
Krystian Ruciński	*Ey, ey nostrates*	CATB, 2 V, 2 Fg, 2 clni, Fund.	1742
Karl Rhein	Aria in hon. Beatis Virginis Mariae: *Salve, regina*	C solo, 2 V, [Vla di braccio], Cembalo	1767
Krystian Rutha	Motetto de S. Benedicto: *Erat vir Domini* i *Hodie Sanctus Benedictus*	CAB, 2 V, Fund.	I poł. XVIII w.
	Aria de Angelis: *Supernae mentes, astra regentes*	C solo, 2 V, Alto Vla	I poł. XVIII w.
	Ariae 2: *Scholastica venerabilis* i *Sub Tuum presidium*	C solo, 2 V, Alto Vla cum Fund.	I poł. XVIII w.
Andrzej Siewiński	*Missa pro Defunctis*	CATB, 2 V, 2 Hautbois, Basso pro Organo	1706
Roman Zajączkowski	*Veni, Creator Spiritus*	2CATB, 2 V, 2 clni, Vla di gamba, Org.	1706
Victorini	Aria: *Eia, chori, exultate*	CATB, 2 V, 2 Ob, 2 Cor, Alto Vla et Fund.	II poł. XVIII w.
Zandfelder	*Alma Redemptoris*	CATB, 2 V, 2 clni, Org.	1726
anonim	Motetto de Nativitate Domini: *Gloria in excelsis Deo – Kuba, Michał czyli śpicie*	2CATB, 2 V, 2 clni, Vla, Org.	1726
	Pastorella: *Ktoś o tej dobie*	2CB, 2 V, Basso pro Organo	1738
	Motetto ex G de Nativitate Christi: *Huc, huc pastorculi – Idź ty, Kuba wprzódy*	CATB, Vno unisono, Fund.	1742
	Pastorella: *A cóż się to dzieje*	CATB, 2 V, Tuba Pastoralis, Principale, Fund.	1773
	Kolędy klasztorne z życzeniami: 8 ku czci Marianny Siemianowskiej (ksienia w latach: 1762 – 1804)	Zachowane niektóre głosy	II poł. XVIII w.
	Passio DN. Jesu Chr.	2C, 2 V, Fund.	1815
	Passia ex Dis	CA, 2 V, Fund.	1815